

KABA ESZTER**„...nagyjából és általánosan
harcoltunk mindenért”****Munkásnőegylet a századforduló Magyarországon**

„...egyetlen nőt könnyen elszigetelnek vagy elnyomnak azok, akikről egzisztenciálisan is függ, de ha mögötte áll egy egész egyesület, bátrabb és jobb érdekérvényesítő lehet.”
(De Gerando Antonina)¹

A Magyarországi Munkásnő Egyesület 1905 áprilisában tartotta első országos értekezletét. A gyűlés elnöknője, Malonyai Istvánné az „elnyomott munkásnők” nevében üdvözölte a hallgatóságot. A kiküldöttek egymást követő felszólalásaikban inkább a hétköznapijokban jelentkező problémákról szóltak: a nyomorúságos munkakörülményekről, az alulfizetettségről, a sokszor tíz órát is meghaladó munkaidőről. Az alacsony munkabérek, a durva bánásmód azonban csak egy része volt azoknak a nők életét nehezítő körülményeknek, amelyeken az egyesület változtatni akart. Az anya- és csecsemővédelem intézményessé tétele, a nők analfabetizmusának visszaszorítása, a politikai szervezés, majd később a választójogért folytatott küzdelem mind-mind szerepelt az egylet programjában. Az egyesület vezetője, Gárdos Mariska, sok évvel később visszaemlékezésében mindezt így foglalta össze: „nagyjából és általánosan harcoltunk mindenért, ami ebbe a problémakörbe tartozott”.² Az első országos értekezleten megfogalmazott és az egylet által képviselt célok tehát a századelőn élt munkásnők általános problé-

¹ De Gerando Antonina (1854–1914) De Gerando Ágost francia író (az MTA külső tagja, a szabadságharc résztvevője) és gróf Teleki Emma lánya. Párizsban szerzett tanári oklevelet, majd 1880-tól 1912-ig a kozsvári felső leányiskola igazgatója volt; több szakkönyvet is írt.

² Gárdos Mariska visszaemlékezése, Politikatörténeti és Szakszervezeti Levéltár (a továbbiakban: PIL) 867. f. g-15.

máit ölelték fel, és egyben rávilágítottak a nők társadalmi helyzetére és megítélésére, a női szerep változásaira, valamint egy új nőkép kialakulására a 20. század fordulóján.

A nőket tömörítő egyesület 1905-ben már nem számított szokatlan társadalmi csoportosulásnak.³ Eredete a reformkorban gyökerezett és ekkor élte első virágkorát. Az 1848-as eseményeket követően, a neoabszolutizmus korában azonban a társas szerveződések nem nézték jó szemmel, így az egyesületi élet is visszaszorult. A kényszerű stagnálás időszaka az 1860-as években ért véget, és ezt követően a fővárosban, majd a kisebb városokban, végül a vidéki településeken egyesületalapítási láz söpört végig. Az elnevezésükben a „nő” szót szerepeltető, és főként nőket tömörítő szerveződések tevékenységük során azonban nem feltétlenül a női nem életmódjának megváltoztatásán, vagy a nőket érintő problémák megoldásán fáradoztak. Az egyesületeket elsősorban valamely akut társadalmi probléma – a szociális háló hiánya – hívta életre, fő tevékenységük a jótékonykodás és különösen 1848 után az árvák felkarolása volt. Az 1867-ben alakult Országos Nőképző Egyesület, majd a csaknem húsz évvel később létrejött Mária Dorothea Egyesület már új típusú szerveződések voltak, céljaikban a megváltozott társadalmi viszonyokra reagáltak. A nőegyletek a nőnevelés előmozdítását szorgalmazták, tevékenységük, működési körük messze túlmutatott a pusztán jótékonykodáson.

1905-ben, a Magyarországi Munkásnő Egyesület első kongresszusa idején közel 14 nőegylet működött a fővárosban. Közülük hat 1860 és 1890 között kezdte meg működését,⁴ öt jött létre az 1890-es években,⁵ három pedig 1903-ban és a következő esztendőben.⁶ Tevékenységüket vizsgálva hét nagyobb működési terület különíthető el: az árvaellátás, a betegápolás, az időskorúak gondozása, a jótékonykodás, a nőképzés, a

³ A nőegyletek működéséről lásd BURUCS Kornélia: Nők az egyesületekben. *História*, 1993/2. 15–18.; FABRI Anna–BORBIRÓ Fanni–SZARKA Eszter (szerk.): *A nő és hivatása, II. Szemelvények a magyarországi nőkérdés történetéből 1866–1895*. Kortárs Könyvkiadó, Budapest, 2006. 281–311.; BORBIRÓ Fanni: Budapesti nőegyletek 1862–1904. In: FABRI Anna–VÁRKONYI Gábor (szerk.): *A nők világa. Művelődés- és társadalomtörténeti tanulmányok*. Argumentum Kiadó, Budapest, 2007. 185–207.

⁴ A Magyar Gazdaasszonyok Országos Egyesülete 1861-ben, a Pesti Izraelita Nőegylet 1866-ban, az Országos Nőképző Egyesület 1867-ben, a Fröbel Nőegylet 1869-ben, a Magyar Országos Segélyező Nőegylet 1879-ben, a Mária Dorothea Egyesület 1885-ben.

⁵ A Lorántffy Zsuzsanna Egylet 1892-ben, a Női Munkát Értékesítő Lujza Egylet 1892-ben, az Országos Katolikus Nővédő Egyesület 1896-ban, a Nőtisztviselők Országos Egyesülete 1896-ban, a Művelt Nők Otthona Egyesület 1897-ben.

⁶ A Magyarországi Munkásnő Egyesület, a Feministák Egyesülete és a Művészet és Művelődés Magyar Nők Egyesülete 1904-ben.

nők munkához juttatása, a női érdekek érvényesítése.⁷ A tipizálást tovább árnyalja, hogy míg az 1890 előtti szerveződések inkább passzívan próbáltak segíteni a rászorulókon (árvaellátás, ápolás, jótékonykodás), addig később létrejött társaik már az önellátásra való képességet igyekeztek megteremteni, aminek legfőbb eszközéül a nőképzést, valamint a nők munkához juttatását tekintették.

Az egyletek „célközönségében” is voltak eltérések. Ezek részben a felekezeti különbségekből,⁸ részben a kiemelt, azaz támogatni gondolt társadalmi csoportok eltéréseiből származtak. A szellemi foglalkozást űző, képzett nők jóval könnyebb helyzetben voltak, mint a fizikai munkát végző (sok esetben az analfabetizmussal is küzdő) társaik. A Lujza Egylet, valamint a Művészet és Művelődés Magyar Nők Egyesülete is csak a művelt osztály nőtagjainak munkához jutását tűzte ki célul – az utóbbi el is határolta magát a jogokért viaskodó, a női munka egyenlőségéért harcoló asszonytársaktól. Az egyesületek közül hárman biztosítottak az idős, kereséktelen nők számára otthont, de itt is feltétel volt a „tisztesség” és a „műveltség”. A művelt, képzett nők (elsősorban tanítónők!) kizárólagos támogatása azt eredményezte, hogy az egyletek jelentős része eleve elfordult a nem arisztokrata vagy polgári származású nőktől.⁹

A századfordulón a nőmozgalom szervezeti és irányzatai differenciálódtak. A nők érdekeit képviselő polgári típusú nőegyletek mellett megjelentek azok a politikai pártok, amelyek programjaiban a nők egyenjogúsága célként szerepelt. E pártok és a mellettük létrejött szerveződések kapcsolata különböző volt annak megfelelően, hogy a pártok a sajátos és elkülönült női érdekeket elismerték-e, vagy háttérbe szorították a nemi meghatározottságot, és helyette a társadalmi hovatartozást, a kulturális vagy vallási identitást tartották elsődlegesnek. Az 1890-ben alakult Magyarországi Szociáldemokrata Párt is ez utóbbi csoportba tartozott. A decemberben tartott pártkongresszuson megfogalmazta a nemek egyenjogúsításának követelményét – ami ebben az esetben a férfiak és a nők érdekazonosságának elismerését jelentette, tegyük hozzá: a speciálisan

⁷ Ebben a felosztásban nem szerepel a Magyar Országos Segélyező Nőegylet, amelynek célja („mindenirányú emberi és közhasznú tevékenység”) túl általános volt a kategorizáláshoz, valamint a Fröbel Nőegylet, amely kisdédóvó intézetet tartott fent.

⁸ A Pesti Izraelita Nőegylet – ahogy nevében is szerepel – az izraelita felekezethez tartozókat támogatta elsősorban, a Lorántffy Zsuzsanna Egylet protestáns szellemben fejtette ki működését, míg az Országos Katolikus Nővédő Egyesület a katolikus nőtársaknak nyújtott anyagi, szellemi segítséget.

⁹ A különbségtétel oka részben az, hogy minden önszerveződés elsősorban saját érdekcsoportjának problémáira próbált orvoslást találni. Másrészt a polgári nőegyletek tagjai és a munkásnők között a társas érintkezés felülete hiányzott, kapcsolatuk mint úr-szolga viszony jelentkezett (cselédség). A munkásnők támogatása egy formában jelentkezhetett csak, és ez a jótékonykodás volt.

női érdekek különösebb megszövegezése nélkül –, amit a szocializmus keretein belül látott megvalósíthatónak. Elsőként foglalkozott a női munka és a női munkások kérdésével, határozati javaslatot hozott a nők éjjeli munkájának eltiltásáról, illetőleg a női szervezetre káros munkahelyeken a férfiak foglalkoztatásáról.¹⁰ A következő pártkongresszusok visszatérő témája volt a munkásvédelem,¹¹ de külön nőket érintő intézkedések – a nők testi épségének megőrzésére való törekvés állandósulásán kívül¹² – nem születtek. A nők védelmét ráadásul nemegyszer összemosták a gyermekek és a 18 év alatti munkások érdekképviseletével.¹³

A nemek egyenjogúsítását célzó határozat nyomán a *Népszava* – a párt hivatalos közlönye – hasábjain mind többször jelentek meg ismeretlen szerzők tollából olyan publikációk, amelyek a munkásnők helyzetével, a polgári és a nőmunkás mozgalom ellentmondásaival, illetőleg a munkásnőknek a pártban, valamint a munkásmozgalomban játszott (vagy legalábbis betöltendő) szerepével foglalkoztak. *A nő és a munkásmozgalom* volt annak a cikknek a címe, amely két héttel a munkásnők szervezését sürgető pártkongresszus után, 1903. április 28-án jelent meg. Írója élesen támadta a nők alávett helyzetét és a rájuk kényszerített életutat (ami legtöbbször a házasságot jelentette) mint iskolázatlanságuk és a női munkahelyek hiányának következményét. Főként a gyári munka elterjedésének és a családok gazdasági nehézségeinek tulajdonította a nők szerepváltozásait, azt, hogy a nő – úgymond – a benső élet és a családi tűzhelyet kényszerült elhagyni, hogy a család fenntartásában anyagi szerepet vállaljon. Alulképzettsége révén méltatlan munkakörülmények közé került, munkavállalása ellehetlenítette a feleség és az anya szerepének megfelelő ellátását. Alávett helyzetéből csak a politikai és a gazdasági egyenjogúság jelenthet számára kiutat, amelyet egyedül a szociáldemokrata párt biztosít – fogalmazta meg a cikk írója. A nők emancipációját és a politikai jogokért való küzdelmét tehát már a kezdetektől összemosták (azonosították) a munkáskérdéssel, amelyet egy nagy szociális probléma részeként kezeltek.¹⁴

A nőkérdés a következő években is két csomópont köré szerveződött. Az egyik a nők gazdasági egyenjogúsítása – vagyis az „egyenlő munkáért egyenlő bért” elve –, a másik a választójog kérdése volt.

¹⁰ PIL 658. f. 1/1. ő. e.

¹¹ A munkásvédelem főként a nyolcórás munkanap, a legalább 36 órányi háborítatlan pihenőidő bevezetését és a munkáltatók kizsákmányolásának háttérbe szorítását jelentette. PIL 658. f. 1/3. ő. e., 1/6. ő. e.

¹² PIL 658. f. 1/1. ő. e., 1/2. ő. e., 1/7. ő. e.

¹³ PIL 658. f. 1/3. ő. e., 1/6. ő. e.

¹⁴ A nő és a munkásmozgalom. *Népszava*, 1903. április 28.

A gazdasági egyenjogúság kérdése nem volt újszerű probléma. A szaképzetlen, ezáltal olcsóbb női munkaerő tömeges munkavállalása leszorította a férfi szakmunkások bérét is. A bércsökkenés megoldására látzólag három út kínálkozott: a női munka megszorítása, teljes eltiltása, vagy az „egyenlő munkáért egyenlő bért” elvének bevezetése-érvényesítése. A korabeli értékelés szerint a női munkavállalás lehetőségének megszüntetése nők sokaságának az ellátatlanságát, majd a prostitúció növekedését eredményezte volna, míg az azonos bérezés bevezetése tekintetében a férfiakat kellett meggyőzni arról, hogy ne versenytársat, hanem partnert lássanak a nőben.¹⁵

1891-ben a 8 796 000 női lakosból 2 274 000, vagyis a nők közel 26%-a volt munkavállaló. A népszámlálás 1900-ban 2 149 054 kereső nőt tartott számon, ami 28%-ot, azaz 2%-os növekedést jelentett országos szinten. A fővárosban a női lakosság 17%-a élt (386 341 fő), a munkavállalás aránya itt nagyobb volt, mint országosan (34%). A nők nagy számban az iparban voltak jelen (ez országosan 10%, a fővárosban 35%) és a nőcselédek száma volt rendkívül magas (országosan 15,5%, a fővárosban 41%).¹⁶

A női munka kérdéséről Máday Andor készített összefoglaló tanulmányt 1899-ben. Vizsgálata kiterjedt Európára, Oroszországra, az Amerikai Egyesült Államokra és Dél-Amerikára is. Összegezte a női munka történetét, statisztikai adatok segítségével öt nagyobb csoportba sorolta a női munkaköröket,¹⁷ részletesen kitért a munkaidő, a munkabér, a munkaviszonyok, valamint a munkásvédelem témáira. Esszéje szerint Magyarországon a munkaidő napi 11–14 óra között változott, elterjedt volt az éjjeli munka. A munkakínálat nagyobb volt, mint a munkakereslet, számos nő kényszerült egészségtelen körülmények közé (ablaktalan, rossz levegőjű, fűtetlen helyiségekbe). A munkásnővédelmet az állami intézkedések, az iparfelügyelet és a társadalmi úton létrehozott nőegyletek jelentették.¹⁸

„A férfúval egyenlő nevelés és oktatás kérdése, a coeducatio etikai fontossága, a szabad pályaválasztás, az egyenlő munkáért elérendő egyenlő bér kérdése, a munkásvédelem ágas-bogas problémája, az anyaság- és gyermekvédelem, a házasságon kívüli anyaság jogi elismerése, a házasságon belül élő anyának szülői joggal való felruházása, a prosti-

¹⁵ A nők gazdasági egyenjogúsítása. Uo. 1878. január 6.

¹⁶ A Magyar Szent Korona országainak 1910. évi népszámlálása VI. rész. *Magyar Statisztikai Közlemények*. Új sorozat 64. kötet. Magyar királyi központi statisztikai hivatal, Budapest, 1920. 198–201.

¹⁷ Az öt munkakör a következő: gyermeknemzés és gyermeknevelés, háztartási munka, szellemi foglalkozások, testi munkák (háziipar, kis- és gyáripar), kéj nők.

¹⁸ MÁDAY Andor: *A női munka*. Pallas részvénytársaság nyomdája, Budapest, 1899. 90

túcióval összefüggő problémák, az erkölcsi felelősség igazságos elosztása nemi kérdésekben” – ezek a jogi és társadalmi problémák, amint Schwimmer Rózsa 1910-ben írta, egyszerre foglalkoztatták a női egyenjogúságért küzdőket.¹⁹ Mindez szétforgácsolta az erőket – folytatta –, pedig egy feladatra kellett volna összpontosítani: a nők választójogának megszerzésére. A politikai jogok birtoklása jelenthet egyedül garanciát olyan új jogok biztosítására, amelyek elérése a férfiak kiváltságainak megszüntetésével jár, a nők számára viszont önvédelmet ad és lehetőséget a maguk igényeihez mért helyzet megteremtésére.

A női választójog létjogosultságáért sokan és sokféle küzdelmet folytattak már a 19. század közepétől.²⁰ Máday a nők jogait tárgyaló könyvében kiemeli, a nő számára a törvény (1874. évi XXXIII. tc.) ezt – a huszadik életévüket betöltött, állampolgársággal és megfelelő vagyoni vagy szellemi cenzussal rendelkező férfakkal ellentétben – akkor sem biztosította, ha munkája után adót fizetett, de akkor sem, ha bármily magas tudományos képzettséget tanúsító oklevelet szerzett. A nők teljes politikai jogtalansága alól a községi törvény (1886. évi XXII. tc.) az egyetlen kivételt jelentette, mivel lehetővé tette, hogy a „nagykorú hajadon, özvegy vagy elvált nő megbízott útján [!] részt vehet a községi képviselet választásánál”, továbbá hogy „ugyancsak megbízott útján a nő, mint virilista, tagja lehet a községi vagy városi képviseletnek is”.²¹

A *Népszava* egy 1904-es írása a választójog kérdésének felvetésével nem csupán a választójog nőkre való kiterjesztése mellett érvelt, hanem éles hangon bírálta a polgári nőmozgalmat is. A szerző kétségbe vonta a nőmozgalom eredményeit, működését komolytalannak, hiteltelennek nevezte, külsőségeit nevetségesnek tartotta. Az egyesületek tagjait olyan nőknek ábrázolta, akik nincsenek tisztában saját helyzetükkel és politikai

¹⁹ *Huszdik Század*, 1910. XXI. k. 173–175.

²⁰ A nők politikai egyenjogúsítása tárgyában elsőként Majoros István nyújtott be törvényjavaslatot 1871 novemberében. Az ügyet 1872. január 13-án tárgyalták. Majoros javaslatával egyedül maradt a politikai porondon, az élclapok állandó szereplőjévé vált, számtalan karikatúra készült róla. A nők politikai egyenjogúsításának kérdése nem váltott ki éles vitát, többnyire a „kis színeselek” közé került, csupán az élclapok foglalkoztak többet vele. Lásd FABÓ Edit: Egy apostol kirekesztése. Majoros István női egyenjogúsítási törekvéseinek karikatúrái. In: FÁBRI Anna–VÁRKONYI Gábor (szerk.): i. m. 313–337. Vö. SIMÁNDI Irén: A nők választójoga a századfordulótól 1938-ig Magyarországon. *Múltunk*, 1998/1. 94–115.; PETŐ Andrea–SZAPOR Judit: A női esélyegyenlőségre vonatkozó női felfogás hatása a magyar választójogi gondolkodásra, 1848–1990. Az „állam érdekében adományozott jog” feminista megközelítésben. In: SAJÓ András (szerk.): *Befogadás és eredetiség a jogban és a jogtudományban. Adalékok a magyarországi jog természettudományhoz*. Áron Kiadó, Budapest, 2004. – http://zeus.phil-inst.hu/recepcio/htm/7/705_belső.htm

²¹ MÁDAY Andor: *A magyar nő jogai a múltban és jelenben*. Az Athenaeum irod. és nyomdai R.-T. kiadása, Budapest, 1913. 215.

jogaik megszerzését a férfiak ellenében, a fennálló hatalomtól remélik. A munkásnők ezzel szemben a férfiakkal vállvetve harcolnak jogaikért, amelyek megvalósulása – „ismételte” – a szocializmusban lehet teljes. A két mozgalom közötti különbségtétel rímel a párt 1903-ban hozott határozatára: a munkásnők elsősorban emberként és nem nőként vívják harcukat a politikai egyenjogúságért.²² A polgári nőmozgalom hiányát (!) és esetlegességét később is szívesen állították szembe a munkásnők céltudatosságával (!) és modern, a Nyugathoz hasonló mozgalmi életével, amely fokozottan hátrányos gazdasági, társadalmi és politikai helyzetük ellenére és ellenében született.²³

A nőkre nemcsak politikai és gazdasági érvekkel igyekeztek hatni a munkásnőmozgalom megszervezése érdekében. A párt elsősorban női mivoltukat, érzelmeiket próbálta megcélozni röplapok, brosúrák nyomtatásával és terjesztésével. 1903-ban jelent meg Kelecsényi György²⁴ neve alatt a *Szózat a nőkhez* című füzetecske.²⁵ Írója hosszú oldalakon át elemezte, miként vették a férfiak éveken át semmibe a nőket, majd leszögezte: az így kialakult helyzetről maguk a nők (is) tehetnek, akik szintén nem becstelték női mivoltukat, saját magukat sokkal kevesebbre tartották, mint a velük egy háztartásban élő férfit. Ezzel a hozzáállással „vívták ki” jelenlegi társadalmi pozíciójukat. Kelecsényi a megoldást – a női egyenjogúság megszerzését – ennek az előítéletnek a levetkezésében látta. Írásában arra ösztönözte olvasóit, hogy támogassák pártszervezetbe járó férjeiket, és saját érdekeik megóvására is hasonló szervezeteket alapítsanak – mindezekelőtt csatlakozzanak a szociáldemokrata párthoz. A cél elérése érdekében a röpirat olyan hangvétellel íródott, hogy az elsősorban a nők érzelmeire hasson. Hosszasan taglalta a munkásnők nehéz sorsát, kilátástalan életüket, a szaporodó családdal együtt növekvő megélhetési gondokat, s gondosan kihasználta a „nacscságákkal” szemben táplált ellenérzéseiket.

A szociáldemokrata párt 1903 áprilisában tartott kongresszusán több felszólaló is érvelt a nők szervezettségének mielőbbi megvalósítása mel-

²² A nők választójoga. *Népszava*, 1904. június 21.

²³ A *Népszava* cikke, de különösen az alábbiakban ismertetendő Kelecsényi-féle röpirat is sajátosan magyarázza a nők alávetettségének tényét. Kelecsényi a fent leírtakat még azzal az állításával is fokozza, miszerint „nőknek csak hazudni és hízelegni szabad”, és ez ellehetetleníti a partnerséget. A *Népszava* írója pedig valami homályos kibúvót keres a férfiak számára, „akiket a társadalom kényszerített arra, hogy elnyomják a nőket”. A nők. Uo. 1904. október 18.

²⁴ A Kelecsényi György név Csizmadia Sándort takarta, aki kisebb megszakitásokkal 1896-tól egészen 1909-ig volt a pártvezetőség tagja.

²⁵ KELECSÉNYI György: *Szózat a nőkhez*. *Népszava* könyvkereskedése, Budapest, [1903.] 30. A füzet 1903-ban két kiadásban jelent meg 6000 példányban, majd 1904-ben újra kinyomtatták, példányszáma ekkor már 30 000.

lett. Gyuriás József hozzászólásában sürgette, hogy a párt késedelem nélkül vállalja magára ezt a feladatot. Fülöp Bertalan, a miskolci párt-szervezet küldöttje is hasonló álláspontot képviselt. Gyuriás a nőszervezet megerteremtését főleg abból a szempontból tartotta lényegesnek, hogy a nők saját szervezettségükön keresztül a férfiak párttevékenységét, gyűléseit is sokkal inkább magukénak érzik majd. Bokányi Dezső ugyanakkor hangsúlyozta, hogy a párt nem a polgári körökben elterjedt „ál-nő-emancipáció” híve,²⁶ hanem a szellemi vagy fizikai munkát végző nőnek szeretné megadni „az őt megillető helyet a társadalomban”.²⁷ A férfiak azonban megkésték hozzászólásaikkal. Gárdos Mariska – a kongresszus egyetlen női felszólalója – hozzászólásában nem felejtette el megemlíteni a budapesti munkásnők megalakult asztaltársaságának februári kongresszusát, és a résztvevők párthoz való csatlakozását.²⁸

A brosúrák és a sajtófigyelem megtette hatását. A párt 1904. évi kongresszusán a vezetőség a szerveződés kezdeti nehézségei mellett már 1770 női tagról számolt be.²⁹

A munkásnőszervezet megalakulása azonban nem (csak) a párt sikere volt. A nők és a gyermekek tömeges megjelenése az iparban a szakképzett munkaerő bérének leszorítását és a kötelező munkaórák számának emelkedését jelentette. A munkások érdekeit védő szakszervezeti mozgalom ezért, tehát elsősorban a gazdasági érdekek védelmében kezdte meg a különböző iparágakban dolgozó munkásnők szervezését,³⁰ ezzel párhuzamosan az ipari munka rendjéről gondoskodó úgynevezett ipartörvények rendelkezéseinek betartatására törekedett.

²⁶ A polgári nőmozgalmakról nemcsak Bokányi volt lesújtó véleménnyel. Mint fentebb látható volt, a *Népszavában* megjelent cikkek szerzői is hajlamosak voltak ezeket a szerveződésekét „időnkénti felbuzdulásoknak”, „céltalan teázásoknak” nevezni. – Ez az ábrázolás később is jellemző, és például a *Társadalmi Lexikonban* (Népszava, Budapest, 1928.) és a *Népszavában* is tetten érhető maradt. Lásd SIPOS Balázs: „Asszonyfejzel férficélokért...” Olvasatok és ábrázolások egy újkonzervatív korszakról. In: PALASIK Mária–SIPOS Balázs (szerk.): *Házastárs? Munkatárs? Vetélytárs? A női szerepek változása a 20. századi Magyarországon*. Napvilág Kiadó, Budapest, 2005. 23.

²⁷ *A magyarországi szociálistikus munkásmozgalmak az 1903. évben*. Országos Központi Községi Nyomda Részvény Társaság, Budapest, 1904. 109–116.

²⁸ Uo. 109–110.

²⁹ *A magyarországi szociálistikus munkásmozgalmak az 1904. évben*. Országos Központi Községi Nyomda Részvény Társaság, Budapest, 1905. 98.

³⁰ Az 1904-ben megindult *Szakszervezeti Értesítő* rendszeresen közzétette a szakszervezetek taglétszámát nemek szerinti bontásban. A főszerkesztő, Jászai Samu kevesellte a 27 071 fővárosi szervezett munkást; ebben a számban nem szerepelt az abban az évben alakult munkásnövegylet tagjainak száma. Jászai keserűen jegyezte meg, hogy a munkásnőknek elsősorban a szakegyesületekben a helyük és az általános jellegű nőegyesületeknek csak akkor van létjogosultságuk, ha olyan nőket vesznek föl tagokul, akiknek nincs megadva az alkalom, hogy szakegyesületileg szervezkezdjenek. *Szakszervezeti Értesítő*, 1904/11. 9–11.

Az 1872. évi törvény³¹ gyári munkásokról szóló fejezete már számolt a női és a gyermekmunkásokkal; az alkalmazót a műhelyben munkarend kifüggesztésére kötelezte, amelynek többek között a munkaidő hosszát és a fizetés módját is tartalmaznia kellett. 1884-ben³² bevezették a munkakönyvet, maximalizálták a munkaidőt (16 órában) és a munka közben kötelezően beiktatandó pihenési időt is rögzítették. Először jelent meg törvényi szinten az anyaság védelme: a nőt a szülést követően négy hétig mentették fel a munkavégzés alól szerződésük megszűnése nélkül, azonban a kiesett munkabér pótlásáról vagy gyermekágyi segély folyósításáról a törvény nem rendelkezett.³³ Az iparfelügyelők jelentése szerint a törvényi rendelkezéseket – amelyek minimális védelmet jelentettek volna – legtöbbször kijátszották. Általánosan elterjedt volt a nők éjjeli munkavégzése, veszélyeztetett iparágakban való alkalmazása (ilyen volt például a gyufagyártás). Az 1898-ban megalakult Szakszervezeti Tanács, tekintettel nőtagjai számának növekedésére, állandóan napirenden tartotta a nőkérdést. Követeléseik közé tartozott a női munka minden irányú rendezése (munkaidő, túlórázás, éjjeli munka tilalma) és legfőképpen az „egyenlő munkáért egyenlő bért” elve.³⁴

Egységes munkásnőszervezetet azonban sem a szociáldemokrata párt, sem pedig a szakszervezet nem volt képes létrehozni. Az előbbi a nőszervezet legfontosabb feladatának az (öncélú) agitációt tartotta (volna), míg az utóbbi nem tudta összefogni az ágazatok szakegyleteibe tartozó nőket.³⁵

A Magyarországi Munkásnő Egyesület végül a munkásnők, főként meg Gárdos Mariska (az első vezető) kezdeményezésének köszönhetően

³¹ 1872. évi VIII. törvénycikk. Az ipartörvény.

³² 1884. évi XVII. törvénycikk. Ipartörvény.

³³ A gyermekágyi segély legalább négy hétig történő folyósításáról elsőként az 1891. évi XIV. törvénycikk (az ipari és gyári alkalmazottaknak betegség esetén való segélyezéséről) rendelkezett.

³⁴ A női munkáról lásd HATVANYNÉ E. Doris: A női és gyermekmunka Magyarországon 1890 és 1914 között. *Századok*, 1952/1. 209–243.; NAGY Beáta: A nők kereső tevékenysége Budapesten a 20. század első felében. In: HADAS Miklós (szerk.): *Férfiuralom. Írások nőkről, férfiakról, feminizmusról*. Replika Kör, Budapest, 1994. 155–175.; GYÁNI Gábor: Női munka és család Magyarországon (1900–1930). *Történelmi Szemle*, 1987–1988/3. 366–378.

³⁵ A szervezet létrehozását az is nehezítette, hogy a férfiak közül sokan nem tudták elfogadni a tény, hogy létezhet-létezhet a kenyérkereső nő. A társadalmi sztereotípiának köszönhetően élt az a meggyőződés, hogy a férfinak kell családja mindennapi szükségleteiről gondoskodnia. Aki ezt nem tudta biztosítani, „szégyellte” tehetetlenségét, és sok esetben nem engedte dolgozni feleségét. Az általános nyomor és főként a fővárosi lakászsora miatt azonban ez hosszú távon nem volt tartható, a nők is dolgozni kényszerültek. Ez a tény viszont nem változtatta meg rövid távon azt a felfogást, hogy „a nőnek otthon a helye”, így akadályává vált a munkaidőn túli szervezkedésnek is.

jött létre 1904-ben. Az 1905-ben tartott országos értekezleten az agitáció kezdetét a küldöttek 1895-re tették,³⁶ a tényleges szervezés 1903 februárjában indult meg, amikor a Cipőfelsőrész-készítők Szakegyesületének helyiségében³⁷ tartottak értekezletet a szakmába tartozó munkásnők. Néhány hónappal később az itt megválasztott szervezőbizottság³⁸ összejövetelén megszerkesztették a belügyminiszterhez felterjesztendő alapszabályt³⁹ egy munkásnő-egyesület alapítása céljából. A miniszter háromszor utasította vissza a jóváhagyást, míg 1904 szeptemberében a Magyarországi Munkásnő Egyesület megkezdhette a működését egyelőre csak helyi (fővárosi) jelleggel.⁴⁰

Az egyesület alapszabályának elfogadásáig Nők Asztaltársasága néven tartottak ismeretterjesztő előadásokat. Az első nagyobb nőgyűlésre 1904 márciusában került sor. A polgári lapok által csak „cselédgyűlésként” aposztrofált eseményen összegyűltek a munkásnők és a cselédek helyzetét tárgyalták. A sajtó rendszeresen hírt adott az egyesület tevékenységéről, ismertette a gyűléseken elhangzottakat. A felszólalók nem csupán a 10–12 órás munkaidő, a csekély munkabér ellen emeltek szót. Mondanivalójuk mind többször érintette a családon belüli viszonyokat és a férfimunkás-nőmunkás kérdését. A gyűlés résztvevői hiányolták az őket megillető kíméletet és megbecsülést a családban és a pártban egyaránt, követelték mindazokat a jogokat, amelyekkel a férfiak rendelkeztek.⁴¹ Az 1905. áprilisi országos értekezlet hozzászólói főként házas társaikat nevezték meg mozgalmi életük akadályaként. Ezek a férfiak a háztartási, otthoni teendőket és a gyermeknevelés gondját tartották igazán nőhöz illőnek – nem megfelelkezve saját kényelmükről.⁴²

³⁶ *A magyarországi szociálistikus munkásmozgalmak az 1905. évben.* Országos Központi Községi Nyomda Részvény Társaság, Budapest, 1906. 298.

³⁷ Az épület a Dohány és a Síp utca sarkán állt.

³⁸ Az első vezetőség névsora: Gárdos Mariska (elnök), Molnár Miklósné (alelnök), Frankl Juliska (penztáros), Tomacsek Anna, Engelmann Lujza, Weltner Ilona (ellenőrök), öv. Balázs Sándorné, öv. Cselko Károlyné, Pester Klára, Ztolár Teréz, Szekeres Anna (választmányi tagok – cselédek), Bartha Zsuzsanna, Bertal Mariska, Buchinger Izidórné, Mile Elekne, Tabak Mariska, Farkasné Fellner Gizella (választmányi tagok – munkásnők), Ladányi Ármin, Ormos Jánosné, Hatnakovics Cili, Dobler Józsefné, Bogdány Simonné, Kenéz Józsefné (póttagok). PIL 940. f. 26. ó. e.

³⁹ Az egyesülési jog alapvető rendelete ekkor az 1934/1873. (IV.29.) sz. belügyminiszteri körrendelet volt. Ezt 1874-ben egészítették ki. Ennek alapján rögzítették alapszabályban az egyesület működését, amelyet a belügyminiszterhez kellett felterjeszteni jóváhagyás végett.

⁴⁰ PIL 721. f. 2-t/296. ó. e.

⁴¹ *Pesti Napló*, 1904. október 17.; A nők gyűlése. *Népszava*, 1904. október 18.

⁴² *A magyarországi szociálistikus munkásmozgalmak az 1905. évben.* Országos Központi Községi Nyomda Részvény Társaság, Budapest, 1906. 301., 305.

A nőgyűlésen elhangzottak nem a sajtóban, illetőleg a pártkongresszusokon megjelenő, idealizált férfimunkás-nőmunkás viszonyt jelenítették meg. A résztvevők elsősorban saját hétköznapi problémáikat hozták ide, olykor egymást túllícitálva szoltak a teljesített munkaidőről és az érte kapott (alacsony) bérről. A vidéki küldöttek sorra számoltak be „elhagyott és szomorú sorsú” munkásnőkről, akik a létrejött szervezetben a nőmunkások „megmentő szabadítóját” látták.

Az országos értekezlet megerősítette mindenkiben azt az érzést, hogy nincs egyedül a gondoljaival. Ez a közösségi tudat és a jobb életben való hit adhatott erőt a további szervezkedéshez. Távlati céljaik közt a napi 8 órás munkaidő biztosítása, az éjjeli munka eltörlése, a lánygyermek napi 6 órában történő alkalmazása szerepelt. A anya- és csecsemővédelem mind aggasztóbbá váló teljes hiányát gyermekápolási tanfolyam elvégzésével, a szülést megelőző 4 és a szülést követő 8 hét fizetett pihenőidő bevezetésével kívánták enyhíteni.⁴³ A három év alatti gyermekek napközbeni elhelyezése továbbra is megoldhatatlan maradt,⁴⁴ akár a napközbeni étkezés biztosítása – üzemi, gyári étkeztetés hiányában.

A nők számára a munkavállalás egyszerre jelentett leküzdendő nehézséget és egy más minőségű élet kezdetét. A nőmozgalomban aktívan részt vevők szabadidejük jelentős részét otthonuk falain kívül, felolvasóesteken, ismeretterjesztő előadásokon, gyűléseken töltötték. Megalakultak az első nőképzést szolgáló esti iskolák; a munkásnőegylet 1905 márciusában megindul lapja, a *Nőmunkás* nemcsak a hazai mozgalmi hírekről, de a környező országok munkásnőegyleteinek működéséről is beszámolt, és lehetővé tette kéziratok publikálását is. A nők kilépése az otthon falai közül és a munkásnők egyleteinek megszületése átrendezte a családon belüli viszonyokat és megváltoztatta a nők önmagukról alkotott képét, másfajta életlehetőségeket kínált.

⁴³ Uo. 297–316.

⁴⁴ A három évet betöltött, de még nem iskoláskorú gyermekek elhelyezését – jogilag – az 1891. évi XV. törvény cikk kisdedóvó intézetekben biztosította. A jogszabály értelmében ilyen intézményt bármely természetes és jogi személy létesíthetett, azaz az üzemek is gondoskodhattak saját munkásaik gyermekeinek elhelyezéséről. Kassán a dohánygyári munkásnők gyermekei számára létesült ilyen intézmény.